

Дем'яненко В.М.,
кандидат педагогічних наук,
заступник директора
з науково-експериментальної роботи
ІТЗН НАПН України,
Шишкіна М.П.,
кандидат філософських наук,
завідувач відділу
інформатизації навчально-виховних закладів
ІТЗН НАПН України

Шляхи забезпечення якості програмних засобів навчального призначення в сучасній школі

У цьому році ми святкуємо 25-річчя шкільної інформатики, хоча, на думку багатьох науковців, процеси інформатизації освіти зароджувалися значно раніше. За цей час досягнуто певний рівень розвитку комп'ютерних технологій і програмного забезпечення в системі освіти. Відбувається насичення ринку програмних засобів навчального призначення (ПЗНП), їх масове впровадження стало ознакою часу. З огляду на це, на перший план виходять проблеми пошуку шляхів забезпечення якості цього виду продукції. Саме категорія якості повинна бути тим регулятором, який формує і спрямовує насичення ринку, а також дає можливість доцільно використовувати ті засоби, які вже є.

Питання оцінювання якості ПЗНП особливо потребують науково методичного опрацювання, тому що ці дослідження ще досить нові й методика та інструментарій їх проведення ще недостатньо розроблені. В зв'язку з розвитком інформаційних технологій перед освітою постає цілий комплекс питань, що потребують удосконалення методів та підходів оцінювання. Це питання наукового обґрунтування напрямків, шляхів розробки та використання програмних засобів, виявлення того, які з них необхідно більш інтенсивно розвивати, яка причина більшої ефективності того чи іншого засобу, на підставі яких засад здійснювати їх добір, розробку і використання. У цьому аспекті актуальним є розвиток нових підходів, пошук більш ефективних методик, а також уточнення параметрів оцінювання ПЗНП.

Крім того, є необхідність у розвитку відповідних стандартів, нормативно-правової бази їх використання, методик застосування. Стандарти є основою для формування вимог до ПЗНП, що є важливим етапом проведення науково-педагогічної експертизи їх якості. Саме в галузі інформатизації ці проблеми стоять найбільш гостро. Це пояснюється тим, що

комп'ютерні технології дуже швидко розвиваються та застарівають, і суспільство, і освіта виявляються багато в чому не готові до їх поширення.

Метою роботи є аналіз сучасного стану забезпечення якості програмних засобів навчального призначення, надання методичних рекомендацій щодо шляхів її підвищення.

1. Проблеми забезпечення оцінювання якості програмних засобів навчального призначення в сучасній школі.

Існує досить багато різноманітних аспектів поняття «якість» – економічний, соціальний, управлінський, особистий та інші. Кожний з підходів має своє трактування і розуміння цієї категорії залежно від об'єкту дослідження. З філософської точки зору, будь-який об'єкт володіє якістю в силу сутнісної визначеності, тоді як соціально-економічний аспект якості проявляється лише у випадку наявності потреби, яку покликаний задовольняти об'єкт [4]. В контексті таких понять, як «якість освіти», «якість життя», «якість техніки» та інші, питання переходить у площину оцінювання цих явищ з точки зору сучасних стандартів, розвитку науки і техніки, досягнутого рівня розвитку суспільства.

У варіантах міжнародних стандартів ІСО серії 9000, які набули чинності в 2000 році, подано нове трактування категорії «якість», згідно яких вона характеризується як ступінь, з якою сукупність власних характеристик об'єкту відповідає певним вимогам [4]. Таким чином, при створенні стандартів виходять з того, що якість об'єкта визначається його споживчими властивостями. *Це потребує визначення вимог до ПЗНП із урахуванням тенденцій їх розвитку та розвитку ІКТ в цілому.*

Аналіз літератури щодо оцінювання якості ПЗНП свідчить, що це питання є недостатньо розробленим. В той час, як сукупність дидактичних, психолого-педагогічних, ергономічних вимог розглядається багатьма авторами (І. Вострокнутов, М. Жалдак, В. Лапінський, Ю. Машбиць, І. Роберт), суттєві питання теорії оцінки якості, що стосуються вживання термінології, класифікації вимог, визначення системи найбільш значущих параметрів залишаються актуальними. Результативність та ефективність впровадження інформаційних технологій у навчанні залишається низькою. Тому потребують дослідження дієві методики виявлення ступеню відповідності вимогам ПЗНП, організаційні засади та процедури оцінювання, етапи їх апробації та шляхи впровадження в практику.

З огляду на необхідність визначення параметрів ПЗНП, що характеризують їх якість, розроблення ефективних методів оцінки цих параметрів, *об'єктом* дослідження в цій сфері постає процес створення та застосування ПЗНП у закладах освіти, а *предметом* – якість ПЗНП для загальноосвітніх навчальних закладів.

Складення системи показників якості програмного засобу є одним із найважливіших етапів оцінки якості, бо від повноти системи і адекватності характеристик залежить достовірність оцінки. Проблема розробки системи показників якості програмних засобів не втрачає своєї актуальності, бо неможливо скласти універсальну систему вимог для всіх класів програмного забезпечення. Крім того, неможливо скласти єдину систему характеристик якості, тому що саме програмне забезпечення постійно змінюється та розвивається [2, 3, 5].

Існує низка стандартів, що стосуються якості програмних засобів, зокрема – «ГОСТ 28195-89. Оценка качества программных средств. Общие положения», «ГОСТ 28806-90. Качество программных средств. Термины и определения», «ISO 9126: 1991. ИТ. Оценка программного продукта. Характеристики качества и руководство по их применению». ДСТУ ISO/IEC TR 14764:2002 і міжнародні стандарти ISO-IEC (E) 9000-3 – стандарти супроводження програмного забезпечення. ISO 9126: 1991. ДСТУ ISO/IEC 12119: 2003. Оцінка програмного продукту. Характеристики якості і рекомендації з їх застосування.

В них докладно описані моделі процесів, класифікація показників якості, термінологія й методика оцінювання якості програмного забезпечення. Ці стандарти відображають принципи процесного підходу до розробки моделі життєвого циклу програмного забезпечення та побудови системи менеджменту його якості. В той же час, стандарти не регламентують суттєвих питань оцінки якості, що стосуються педагогічних підходів та пов'язані з використанням інформаційних технологій [6]. Таким чином, проблеми добору методів і підходів до оцінювання потребують подальшого дослідження.

На цьому етапі дослідження необхідний збір даних стосовно програмних засобів, що застосовуються в сфері освіти, їх типологія, систематизація, аналіз проблем термінології, розробка методик дослідження, створення інструментарію та методології дослідження. Необхідно дослідити, які підходи до створення і впровадження ПЗНП існують на наш час, як вони реалізуються на практиці. Це допоможе визначити, які методики і технології забезпечення якості є найбільш ефективні, і які шляхи забезпечення якості виявилися найбільш продуктивними. Тобто на сучасному етапі дослідження якості необхідні не лише аналіз методик та методів оцінювання, а ще й визначення науково-організаційних засад їх застосування, надання методичних рекомендацій щодо доцільних шляхів впровадження.

2. Сучасний стан розвитку та впровадження програмного забезпечення навчального призначення та його якість.

В межах заходів, присвячених 25-річчю шкільної інформатики Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання спільно з журналом «Комп'ютер у школі та сім'ї» та газетою «Інформатика» було проведено опитування серед учасників круглого столу

«Інформатика в школах України: сучасний стан і перспективи розвитку», 4 лютого 2010 р., м. Київ та учасників Всеукраїнського конкурсу «Композиція творчого уроку», м. Київ 4 березня 2010 р. з метою визначення сучасного стану розвитку та впровадження програмного забезпечення навчального призначення та стану забезпечення його якості. Опитування триває в режимі on-line, взяти участь у ньому можна на сайті «Експеримент у навчальному закладі», на сторінці «опитування», або на нього можна вийти за адресою: <https://spreadsheets.google.com/viewform?formkey=dDdkeXVqTDVTRm1aRVRmbW8yeEhJNUE6MA>.

В опитуванні взяли участь учителі загальноосвітніх навчальних закладів, викладачі та науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів та наукових установ, всього 59 учасників. Опитаним була запропонована наступні запитання.

1. Яка причина низької ефективності використання ІКТ у навчанні?

1. Ринок програмних засобів навчального призначення недостатньо сформований.
2. Бракує інформації щодо джерел придбання необхідних засобів.
3. не розроблені методики використання.
4. низька якість наявних програмних засобів.
5. недостатній рівень інформаційної компетентності вчителів.
6. відсутнє необхідне технічне та апаратне забезпечення.

2. Яке джерело найбільшою мірою забезпечує отримання якісних програмних засобів навчального призначення?

1. Інтернет.
2. Ринок.
3. Заходи та програми Міністерства освіти і науки.
4. Власні розробки.

3. Яка причина низької якості ПЗНП?

1. Відсутність необхідних стандартів;
2. Відсутність ефективних технологій сертифікації;
3. Відсутність ефективних технологій розробки та впровадження;
4. Відсутність ефективних методик оцінювання, добору та застосування;
5. Неналежний контроль за процесом впровадження та використання;
6. Недостатність джерел фінансування.

4. Для яких типів діяльності найбільш актуальна розробка комп'ютерних засобів?

1. фронтальна – пояснення, унаочнення навчального матеріалу, демонстрація моделей природних процесів і явищ.

2. Індивідуально-фронтальна – одночасна робота учнів над виконанням навчальних завдань, вправ, з метою закріплення навчального матеріалу.

3. Індивідуальна – виконання навчальних завдань, вправ, спрямованих на закріплення знань, формування умінь і навичок.

4. Самостійна робота учнів у позакласний час.

5. Управління навчанням (планування, звітність).

6. Для підготовки додаткових матеріалів – друкованих, ілюстрацій, презентацій, конспектів уроків тощо.

5. У чому вбачаєте переваги використання програмних засобів?

1. Забезпечується вища, ніж при використанні традиційних засобів, ефективність навчання.

2. Неможливо реалізувати певні явища та їх моделі у вигляді матеріальних об'єктів.

3. Відповідні вербально-знакові, графічні, логічно-математичні моделі мають недостатню наочність або надлишкову складність.

4. Забезпечують у вищому ступені, ніж традиційні, проблемність навчання.

5. Забезпечують свідомість навчання, самостійність і активізацію діяльності.

6. Забезпечують систематичність і послідовність навчання.

6. Засоби якого типу необхідно більш інтенсивно розробляти?

1. Демонстраційні засоби.

2. Електронні довідники, енциклопедії.

3. Мультимедійні електронні підручники.

4. Експертні системи.

5. Електронні задачники.

6. Мікросвіти (діяльнісні середовища).

7. Програми-тренажери.

8. Віртуальні лабораторії.

9. Програми контролю знань.

Результати опитування зображено на діаграмах для двох груп опитаних. У першу групу потрапляють ті, хто вказали своїм місцем роботи загальноосвітній навчальний заклад (вчителі); у другу групу – ті, хто вказали вищий навчальний заклад, училище, науково-дослідний інститут. Як видно з діаграм, структурно розподіли відповідей не дуже відрізняються, хоча дещо відрізняються в процентному відношенні. Це говорить про те, що ставлення до використання інформаційних технологій вчителів, а також науковців та викладачів досить близькі.

У відповідях на перше запитання: **«Яка причина низької ефективності використання інформаційних технологій у навчанні?»** вчителі вказали найбільш важливим перший фактор: «Ринок програмних засобів навчального призначення недостатньо сформований», його обрали 73 % опитаних, тоді як серед науковців та викладачів – відповідно 53 %. Також високий процент серед учителів набрав шостий фактор: «Відсутнє необхідне технічне та апаратне забезпечення» – 61 % (серед науково-педагогічних працівників – 39 %). Натомість, серед науковців найбільший процент відповідей набрав п'ятий фактор: «Недостатній рівень інформаційної компетентності вчителів» – 75 %, серед вчителів цей показник також має досить високий процент – 52 %. Також суттєвим фактором виявився третій: «Не розроблені методики використання», його відзначили відповідно 52,1% та 58,3% опитаних. «Низьку якість наявних програмних засобів» обрали відповідно 30,4 % та 44,4 %, що хоча й не найбільший, але досить значний показник. Враховуючи низькі показники, що характеризують розвиток ринку, можна відзначити, що в цілому наявні програмні засоби не задовольняють потреб споживачів, також потребують подальшого дослідження науково-методичні засади їх використання.

На друге запитання: **«Яке основне джерело, з якого отримуєте необхідні програмні засоби навчального призначення?»** найбільший процент опитаних обрали перший фактор: «Інтернет», відповідно – 65,2 % та 58,3 %. На другому місці: «Власні розробки», відповідно – 52,1 % та 41,6 %. Досить високий показник мають: «Заходи та програми Міністерства освіти і науки», 39,1% та 38,8%. Найменший процент опитаних вказали: «Ринок» – 17,3% та 30,5 %. Ці дані також свідчать, що наявні на ринку засоби не влаштовують користувачів, тому і рівень поширення власних розробок програмного забезпечення такий значний.

На третє запитання: **«Яка причина низької якості програмних засобів навчального призначення?»** були опитані, в основному, науково-педагогічні працівники. Найбільший процент набрав шостий фактор: «Недостатність джерел фінансування», 55,5%, також значним показником виявився четвертий: «Відсутність ефективних методик оцінювання, добору та застосування», його обрали 47,2 %. Перший фактор: «Відсутність необхідних стандартів» назвали 38,8 %. Дані результати свідчать про актуальність подальших науково-методичних розробок даної проблематики.

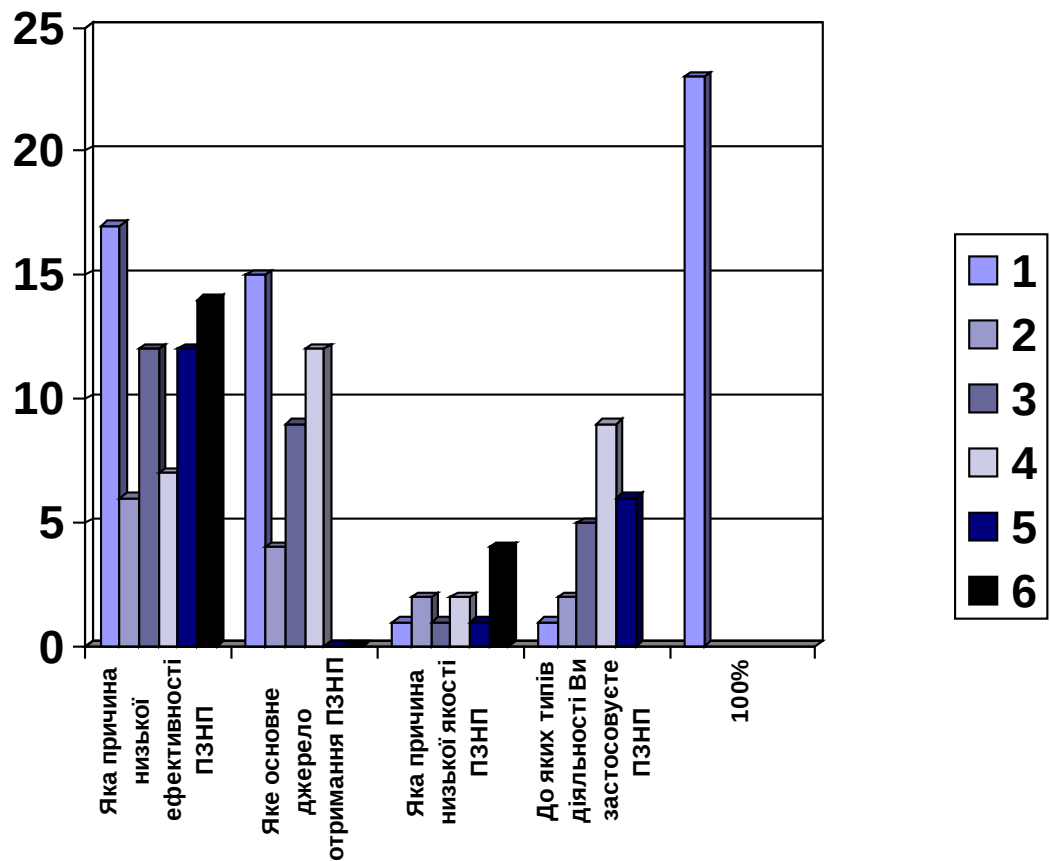
На четверте запитання: **«До якого типу діяльності Ви застосовуєте програмні засоби навчального призначення?»** відповіді підраховувалися таким чином: 1) кількість тих, хто застосовують програмні засоби для одного з 7 можливих типів діяльності; 2) для двох типів діяльності; 3) для трьох типів діяльності; 4) для чотирьох-п'яти типів; 5) для шести-семи можливих типів діяльності. Розподіл виявився наступним: найбільший процент набрали 4-5 типів діяльності – 26 % та 27,7 %; потім: 6-7 типів діяльності – 39,1 % та 25 %. 1-2 типи

діяльності набрали дуже низький процент – 13% та 19,4 %. Позитивні відповіді на ці питання свідчать про діапазон, диференціацію та інтенсивність впровадження інформаційних технологій. Те, що досить високий процент опитаних відмітили майже всі (4-5) із вказаних типів діяльності означає, що вони готові до використання інформаційних технологій практично в повній мірі, а ті хто обрали 6-7 тобто всі із вказаних типів – до інформатизації практично всього дидактичного циклу.

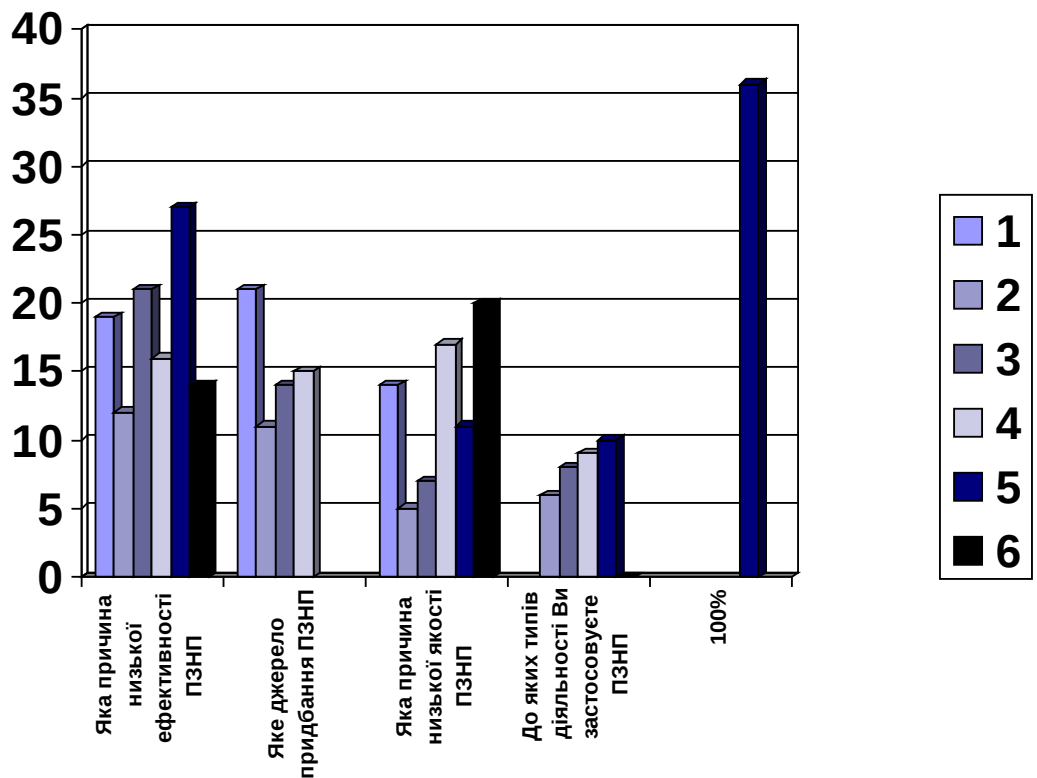
На *п'яте* запитання: **«У чому вбачаєте переваги використання програмних засобів?»** 82,3 % брали відповідь, що забезпечується вища, ніж при використанні традиційних засобів ефективність навчання. Це відзначає про позитивне ставлення до використання інформаційних технологій і готовність їх застосовувати, не зважаючи на певні труднощі, які виникають при цьому. Другим за значущістю фактором є: «Забезпечують свідомість навчання, самостійність та активізацію діяльності», цей фактор відзначили – 61,7 % опитаних, (серед учителів їх – 78,9%). Наступний фактор: «Забезпечують послідовність і систематичність навчання», відмітили 41,2 % опитаних, «Неможливо реалізувати певні явища та їх моделі у вигляді матеріальних об'єктів» – 38,2 %. Таку специфічну рису, як: «Відповідні вербально-знакові, графічні, логіко-математичні моделі мають недостатню наочність або надлишкову складність» назвали 32,3% опитаних. Це свідчить про досить свідоме та диференційоване ставлення до використання інформаційних технологій, обізнаність з їх потенціалом у користувачів. Відповідь: «Забезпечують у більшому ступені, ніж традиційні, проблемність навчання», обрали 11,7 %, причому тільки вчителі.

На *шосте* запитання: **«Засоби якого типу необхідно більш інтенсивно розробляти?»** відповіді серед вчителів та науково-педагогічних працівників відрізняються. Найбільший процент у відповідях вчителів набирає електронний підручник – 68,4 %, а ті, хто обрали або електронний підручник або електронний задачник – 78,9 %. Це свідчить про те, що цей вид ПЗНП є найбільш популярним, з ним користувачі найбільш обізнані. Серед науково-педагогічних працівників електронний підручник обрали лише 33,3 %. Демонстраційні засоби серед учителів обрали 57,9 %, а серед тих, хто обрали демонстраційний засіб або електронні довідники, енциклопедії, таких – 73,6%. Натомість, серед науково-педагогічних працівників демонстраційні засоби обрали всього 40 %. Засоби контролю серед учителів назвали 73,6 % опитаних, тоді як серед науково-педагогічних працівників їх – 33,3%. Програми-тренажери серед учителів обрали 52,6 %, серед науково-педагогічних працівників – 46,6 %. Досить малий процент відмітили мікросвіти – 29,4 %; віртуальні лабораторії – 26,4%; експертні системи – 14,7 % всіх опитаних.

Діаграма 1. Відповіді вчителів, 23 опитаних

Діаграма 2. Відповіді науковців та науково-педагогічних працівників, 36 опитаних.

Висновки опитування: Причиною труднощів у розвитку та впровадженні інформаційних технологій у навчанні постає недостатня насиченість ринку програмних засобів, а також низька якість тих засобів, які вже є. Наслідком цієї ситуації є досить високий показник частки власних розробок програмних засобів, як джерело їх придбання. Причини низької якості програної продукції користувачі вбачають у недостатньому розвитку відповідних стандартів, а також необхідності розвитку методик оцінювання якості. Відтак, актуальним є подальший розвиток питань оцінювання якості в плані пошуку та удосконалення методів та методик оцінювання, удосконалення системи вимог та створення методологічних засад їх класифікації та застосування, аналіз показників оцінювання.

В той же час, відмічаємо досить широкий діапазон застосування програмних засобів для різних типів діяльності (практично до всіх ланок дидактичного циклу), а також досить свідоме та диференційоване ставлення до застосування інформаційних технологій. В цьому контексті, потребує подальшого дослідження виявлення типів і різновидів діяльності з програмними засобами, класифікація засобів відповідно до цих типів діяльності та створення вимог до засобів кожного типу. Це могло б бути основою подальшого розвитку методик оцінювання, а також визначення оптимальних підходів до їх реалізації.

Відтак актуальними є наступні *рекомендації*, щодо перспективних шляхів та умов забезпечення якості програмних засобів навчального призначення, а також напрямків їх дослідження.

1. Для підвищення ефективності процесу створення нових ПЗНП в ході їх розробки мають бути враховані положення чинних стандартів щодо етапів розробки, моделювання процесів життєвого циклу, характеристик якості програмного забезпечення, психолого-педагогічні та ергономічні вимоги до їх якості та ефективні методи визначення відповідності вимогам.

2. Дослідження вимог до програмних засобів навчального призначення потребує збору і аналізу інформації щодо наявних ПЗНП, вивчення шляхів їх використання, виявлення типів ПЗНП та відповідних груп вимог до них.

3. Для підвищення ефективності впровадження в навчальний процес якісних ПЗНП необхідна систематизація типів навчальної діяльності з програмними засобами, що відбуваються в різних предметних галузях, залежно від цього – визначення найбільш доцільних шляхів використання ПЗНП різних типів та впровадження у навчальний процес системи вимог, що стосуються цих типів.

4. З метою забезпечення умов впровадження в навчальний процес якісних програмних засобів навчального призначення необхідне подальше уточнення і систематизація

показників; виявлення найбільш суттєвих груп показників; врахування їх при розробці науково обґрунтованої експертизи якості ПЗНП та порядку її проведення.

Література.

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти / В.Ю. Биков. – Київ: Атіка, 2009. – 684 с.
2. Вострокнутов И.Е. Теория и технология оценки качества программных средств образовательного назначения / И.Е.Вострокнутов. – М.: Госкоорцентр информационных технологий, 2005. – 300 с.
3. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты) / И.В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2008. – 274 с.
4. Салимова Т. Современные подходы к определению содержания категории «качество» [Электронный ресурс] / Т.Салимова. – Режим доступа:
http://quality.eup.ru/MATERIALY10/modern_quality.htm
5. Черткова Е.А. Разработка спецификации требований к компьютерным обучающим системам / Е.А.Черткова, И.В.Ретинская, К.К. Дауренбеков // Качество, Инновации, Образование. – 2009. - №3. – с.63-67.
6. Sanz-Santamaría S. Mixing Standards, IRT and Pedagogy for Quality e-Assessment / S.Sanz-Santamaría, José Á.Vadillo Zorita, S. J. Gutiérrez // Current Developments in Technology-Assisted Education. – FORMATEX. – 2006. - pp.926-929.